

Kungl. Utrikesdepartementet.

Avd:

Grupp:

Mål: 38.

Stelzer, Gerhard.

Stelzer, Renate	f. Harnoncourt	Poglitsch, Emmerich
Mann, Inge		Koltius, Dr.
Schmid		Frohma
Hunhold		von Pannwitz
Mohrmann		Bergemann
Meyer		Rösstel
Herzog v. Mecklenburg		Styhler
Bund		Scheller
Tauer		Richter
von Schöler		Dr. Beutin
Felchner		Starke
v. Hinckeldey		
Pörtzgen		
Schildknecht		
Manfred		
Rensinghoff		
Waldenberg		
Bernert		
Mirmann		
Cheld		
Bekerle		
Starke		
Schellhorn		
Souprian		
Gerstenberg		
Hansen		
Hahn		
Divisch		
Cretnik		
Svoboda, Hans		
Gamillschegg		
Manfred		
Siegel		
Angelis		
Streckenbach		
Böhm		
Göpner		
Langer		
Cyrus		

Utdrag av bilaga till handbrev Jarring-Kumlin den 15.5.54.

(tyskar i Wladimir)

Stelzer, Gesandtschaftsrat 1.Klasse, geboren in Deutsch-Krone, Warthegau. 1947 in Moskau durch Fernurteil zu 15 Jahren Gefängnis wegen seiner Tätigkeit an der deutschen Botschaft in Moskau Ende der 20-iger, Anfang der 30-iger Jahre verurteilt. § 58-6. Seit Herbst 1947 in Wladimir. Seine Tätigkeit in Moskau wurde ihm hoch angerechnet, da er damals versucht hat, die Beziehungen zu den Sowjets erträglich zu gestalten. Deshalb auch keine Bestrafung wegen Bukarest. Seine Untergebenen aber wurden bis auf wenige Ausnahmen zu 25 Jahren Gefängnis verurteilt. Ist bis in die letzte Zeit hinein dauernd zu Verhören herangezogen worden, die sich hauptsächlich auf sowjetische Staatsbürger bezogen, die, während seiner Amtstätigkeit an der deutschen Botschaft Moskau als Dienstpersonal beschäftigt waren. Zuletzt von mir im Januar 51 gesehen, gehört im Sommer 53.

Stelzer, Renate, Ehefrau des Gesandtschaftsrats 1. Klasse. Stelzer, wurde zusammen mit ihrem Mann von den Russen gefangen genommen, bestand darauf, als ihr Mann von den Russen weggebracht wurde, dass ihr Platz an der Seite ihres Mannes sei, kam deshalb nach Moskau ins Untersuchungsgefängnis, durch Fernurteil im Herbst 1948 zu 10 Jahren Gefängnis verurteilt. Soviel ihr Mann erfahren hat, war der Grund zu ihrer Verurteilung die Betr. deutscher Verwundeter. Habe von ihr lediglich durch ihren Mann erfahren, der sie 1948 zufällig auf einem Korridor des Gefängnisses in Wladimir gesehen hat. Hat sich mindestens Anfang 51 noch dort befunden.

Utdrag av bilaga till hbr Jarring-Kumlin 15.5.54.

(Das Gefängnis Wladimir)

--- -- sid. 11.

Nähere Einzelheiten über Gesandtschaftsrat Stelzer und seine Frau:

Im Herbst 1948 erfuhr Stelzer von Kameraden, die mit seiner Frau von Moskau nach Wladimir gebracht worden waren, dass seine Frau in Wladimir sei. Kurz darauf hatte er bei einem Arztbesuch die Gelegenheit, seine Frau ganz kurz auf dem Korridor zu sehen, ohne sie natürlich zu sprechen. Seine Frau hat das wahrscheinlich gar nicht bemerkt. Auf Grund dieser Tatsache versuchte nun Stelzer, sich beim Gefängnisdirektor die Genehmigung zu erlangen, seiner Frau Geld zu überweisen - er hatte noch etwas davon gerettet - und mit ihr in Briefverkehr treten zu dürfen. Ein einmaliger Briefwechsel und eine einmalige Geldüberweisung wurde ihm gestattet. Ausserdem wurde auf Grund der Tatsache, dass er seine Frau gesehen haben wollte, eine umfangreiche Untersuchung eingeleitet, um genau festzustellen, unter welchen Umständen das geschehen sei. Dabei legte die Gefängnisverwaltung (politischer Offizier) einen besonderen Wert auf das Aussehen der Aufseher, die ihn und seine Frau begleitet hatten.

Einen weiteren Briefwechsel gestattete ihm der Gefängnisdirektor noch und der politische Offiziere hielt ihn damit hin, sich nach Moskau an das Ministerium zu wenden, was auch Stelzer jeder halbe Jahr einmal tat, ohne jemals die Genehmigung, sich mit seiner Frau schreiben zu dürfen, zu bekommen.

--- --

Utdrag ur bilaga till hbr Kumlin, Bonn-Lundberg den
3.7.54. (tyska fångar i Wladimir)

Dr. S t e l z e r , Gerhard, geb. in Deutsch-Krone
(Reg.Nr. 317 9482)

Heimatanschrift: Schwester: Frau Inge Mann, Hanau/Main, Hoch-
städterlandstr. 18

Dienststelle: Gesandtschaftsrat an der Dt. Gesandtschaft
in Bukarest, früher (Ende der 20-iger, An-
fang der 30-iger Jahre an der Deutschen Botschaft
in Moskau, früher Abt. Chef im AA.

Strafmass: 15 Jahre Gefängnis wegen Spionage gem.
§ 58/6 aufgrund seiner früheren Tätigkeit
an der Dt. Botschaft in Moskau. Diese Tä-
tigkeit wurde ihm von den Russen hoch ange-
rechnet, da er s.Zt. versucht hatte, die
Beziehungen zu den Sowjets erträglich zu ge-
stalten. Deshalb auch keine Festrafung we-
gen Bukarest. Ist bis in die letzte Zeit
hinein dauernd zu Verhören herangezogen wor-
den, die sich hauptsächlich auf sowjetische
Staatsbürger bezogen, die während seiner
Amtstätigkeit in Moskau an der Dt. Botschaft
als Dienstpersonal beschäftigt waren.
(Schmied)

Wladimir seit: Herbst 1949

Nachweis: Persönlich zuletzt Mai 1953 (Koch); persön-
lich zuletzt Jan. 1951 und gehört letztmalig
Sommer 1953 (Schmid); gehört (Hunhold),
Dr. Mohrmann, Wauer), persönlich 1952
(Meyer) gehört 1952/53 (Herzog zu Mecklen-
burg); persönlich 2 Jahre bis 29.5.53 in Zelle
66 danach bis 17.6.53 auf Flur 1 zusammen (Bund)

S t e l z e r, Renate, Gattin des Gesandtschaftsrates
(Reg.Nr. 317 9483)

Heimatanschrift: Bruder, ORR Dr. Eberhard Harnoncourt, Graz,
Goethestr.47.

Dienststelle: von den Russen mit ihrem Mann zusammen ge-
fangengenommen in Bukarest, bestand darauf, als
Ihr Mann weggebracht wurde, dass ihr Platz an
der Seite ihres Mannes sei, kam deshalb in das
Untersuchungsgefängnis in Moskau.

Strafmass: 10 Jahre Gefängnis, wegen Mithilfe bei der Spionage
ihres Gatten.
die

Nachweis: Durch Herrn Stalzer gehört, der seine Frau 1948
zufällig auf dem Gefängniskorridor in Wladimir

gesehen hat, soll sich mind. Anfang
1951 noch dort befunden haben (Schmid);
gehört(Wauer, Hunhold, Dr. Mohrmann)
Frau letztthin unauffundbar, auch sie war in
Wladimir (Meyer) gehört (Herzog zu Mecklen-
burg) nach Angaben ihres Bruders durch eine
Heimkehrerin bestätigt in Wladimir, Herbst '53
soll vielleicht nicht mehr dort sein.

- - - - -

Utdrag av bilaga till hbr Reinius-Jarring 27.7.54.
(samtal med Bergemann)

Förbindelse hade även funnits med 166, där legations-
rådet Steltzer från Bukarest och en kapten (Hauptmann von
Schöler?) sutto. Dessa två voro schackkamrater med Rösstel
och Styhler. På grund av knackning blevo dessa två straff-
förflyttade till annan cell.

Utdrag av bil. till hbr. Göransson-Jarring 6.9.54. /samtal med
Hermann Meyer.

Bland dem M. delat cell med respektive personligen träffat
i Vladimir voro --- Legationsrådet Steltzer (beskickningen
Bukarest) -----

Utdrag av bilaga till hbr Kumlin/Jarring 7.4.55. (samtal med
Fred Felchner).

Då jag nämnde namnet Styhler ville F. erinra sig, att
en person med detta namn, troligen förutvarande legations-
råd i Bukarest, suttit i Lefortovskaja (sannolikt förväxling
med legationsrådet Gerhard Steltzer, nämnd i den med handbrev
Kumlin/Lundberg den 3 juli 1954 insända Hinckeldeyska listan).

Avskrift av utdrag av bil, till hbr Göransson/Jarring
13.8.54.

(samtal med Hans Bund)

- - - - -
Det framkom under samtalet med Bund, vilken såsom
framgår av bankdirektören von Hinckeldeys lista över
fångar i Wladimir (bil. till hbr Kumlin-Lundberg den 3
juli 1954), länge personligen varit tillsammans med
bl.a. Pörtzgen, Schildknecht och Stelzer, att B. visser-
ligen undersamvaron med dessa och andra medfångar i
Wladimir hört dem berätta åtskilligt om tidigare fängel-
sevistelser och fängelsekamrater, bl.a. i fängelser i
Moskva, men att han ingenting nämnvärt mindes av dessa
berättelser. - - - - -

Utdrag av bil. t. Bonn 6.9.54.
(samtal med Hermann Meyer)

- - - - -

Bland dem M. delat cell med respektive personligen
träffat i Vladimir voro: - - - - legationsrådet Stelzer
(beskickningen Sofia) - - - - -

Avskrift av strängt förtrolig och personligt
handbrev från envoyén Allard, Wien, till utrikes-
rådet Jarring, dagtecknat den 26 april 1955.

Från min tjänstgöringstid i Prag och Budapest eller eventuellt i Bukarest erinrar jag mig, att departementet i samband med efterforskningarna av Raoul Wallenberg gjorde en förfrågan angående det under kriget i Bukarest tjänstgörande tyska legationsrådet G. Stelzer. Denne dömdes jämte sin maka 1945 till långvariga frihetsstraff och efter 11 års fångenskap i olika delar av Ryssland har i dagarna frun frigivits. Legationsrådet Stelzer dömdes, enligt uppgift av hans maka, till 25 års fängelse och hon har vid ett tillfälle sett sin man under fångenskapen i Ryssland. Självt dömdes fru Stelzer till 15 års fängelse men har nu fått straffet nedsatt till 11 år. Hon vistas f.n. i Bonn, där hon lär vara intagen på ett sanatorium. Efter vistelsen avser hon att bosätta sig i Österrike. Därest Du skulle vilja komma i kontakt med henne för fortsatta forskningar efter Wallenbergs öde, torde adressen kunna erhållas genom förmedling av Auswärtiges Amt i Bonn.

Avskrift av ch .tel. från UD till beskickningen
i Bonn, nr 27, den 4.5.1955.

För Kumlin från Jarring, Fru Stelzer, maka till förre tyske legationsrådet i Bukarest, torde befinna sig i något sanatorium i Bonn. Hon är repatrierad efter 11 års fångenskap i Sovjet där hennes man ännu lär befinna sig dömd till 25 års fängelse. Om hon anträffas bör hon utfrågas enligt känt mönster.

Utdrag av bilaga till hbr Kumlin/Jarring 12.5.55.
/samtal med Walter Schmid/

Jag frågade S., om han visste, huruvida ytterligare
fångar nyligen återvänt från Wladimir. S. nämnde, att
fru Steltzer numera återkommit och ansåg det möjligt, att
hon visste något i saken. Samtidigt med fru Staltzer hade
också två andra tyskar återvänt från Wladimir, Hauss och
Warschauer. -----

Avskrift av strängt förtroligt handbrev från
Göransson, Bonn, till Jarring, dagtecknat den 4 juli
1955.

I enlighet med departementets önskan har beskickningen tagit kontakt med ur rysk fångenskap hemkomna fru Renata Steltzer-Harnoncourt, Hochstädterlandstrasse 18, Hanau. Fru Stalzer har i brev till beskickningen den 1 dennes meddelat följande:

"Leider kann ich Ihnen in der gewünschten Frage keine Auskunft geben, da ich während meiner Gefangenschaft weder mit skandinavischen Staatsangehörigen zusammen war, noch von solchen gehört habe. Da ich 10 Jahre in strengster Isolierung d.h. 4 Jahre Gefängnis Moskau und 6 Jahre Gefängnis Wladimir verbrachte, kam ich erst im Herbst 54 im Repatriierungslager mit anderen Gefangenen aus verschiedenen Lagern und Gefängnisse zusammen. Erst hier hörte ich, dass auch Schweden und andere Skandinavier vermisst werden.

Von dem Gefängnis Alexandrosk bei Irkutsk, in dem sich seit etwas über einem Jahr auch mein Mann befindet, sagt man, dass dort viele Diplomaten seien. In Wladimir hörte ich von Schweizern, Franzosen und Mexikanern, aber das schliesst nicht aus, dass sich dort auch noch andere Nationalitäten befanden.

Ich vermute, dass sich unter den kürzlich heimgekehrten Österreichern, von denen ich auch Nachricht von meinem Mann bekam jemand befindet, der Ihnen Auskunft geben kann. Selbstverständlich bin ich zu jeder Auskunft gern bereit."

Från: Wien
Avsändt den TELEX 19 kl.
Inkom den 22 7 1955 kl. 1200
Utskrivet i 4 ex. Detta är ex. nr

4

49.

Edert chiffer 49. För Kabinettsssekreteraren.

Primo. Manfred uppgiver, att den Waldenberg han träffat i Vorkuta icke var den svenska diplomaten utan en förmodligen tysk fånge, som av ryssarna förmåddes antaga namnet Waldenberg för att förvilla spåren. Manfred hävdar, att denna taktik tillämpats i flera fall. Bl.a. hade då Manfred satt i Wladimir en falsk Manfred placerats i Verchne Uralsk.

Secundo. Manfred satt oktober 1952 till maj 1955 i Wladimir och träffade där bl.a. f.d. attachén vid tyska beskickningen i Bukarest Rensinghoff samt f.d. tyske legationsrådet därstädes Stelzer. Rensinghoff omtalade, att han, då han någon gång 1953 förflyttades från Wladimir till Lubljanka för rannsaking, genom väggknackningar erfor, att en svensk diplomat, som Manfred kallade Waldenberg, då befann sig där. Stelzer, som 1954 tillfälligt rannsakades i Lubljanka, hade där likaledes genom knackningar erfarit, att en svensk diplomat Waldenbyrg fanns i en s.k. transportcell avsedd för fångar, som skulle överföras till Butirki.

Tertio. Sedan vissa Manfreds uppgifter om sig själv kontrollerats sändes utförligare rapport.

Allard

Utdrag av hbr från kabs.Lundberg till env.Allard,
den 23.7.55.

Mot denna bakgrund av Manfreds vittnesmål mycket intressant. Det kan vara den ledtråd vi sökt efter. Tyvärr har jag ännu inte fått förhørsprotokollet, men redan telegrammet säger en hel del. Rensinghoff och Staltzer tillhör den krets av fångar, som cirkulerat mellan Ljubljanka, Lefortovskaja, Butirka och Wladimir och de tillhör dem, som vi misstänkt för att sitta inne med upplysningar om Wallenberg. De har tydligen känt till hans existens redan under åren närmast efter kriget, och det är därför psykologiskt mycket förklarligt, att de blev intresserade, då de hörde att han fanns i Ljubljanka, och därför berättade om denna upptäckt. Det verkar mycket långsökt, att ryssarna - om nu Manfred skulle vara rysk agent - har någon anledning att förmå oss tro, att Wallenberg levde så sent som under förra året. Om de velat föra oss på villospår, verkar det dock föga troligt att de samtidigt vill befästa våra föreställningar om att Wallenberg lever och finns i Moskva.

Det är av detta skäl det kanske viktigaste i hela spänningen, att det uppslag Manfred givit fullföljes. Det bör vara möjligt. Manfred kan troligen namnge ytterligare fångar som varit i kontakt med Rensinghoff och Staltzer eller som suttit i Ljubljanka under den angivna tiden. Men framförallt bör bland de återvända österrikarna finnas en del fångar, som varit i Ljubljanka denna tid och som kan sitta inne med upplysningar. Enligt Philipp finns det kartotek, som lämna upplysningar om fångarnas vistelseorter under gångna år.

Avskrift av ch.tel. nr 53 från Wien den 29.7.55.

För Kabinettssekreteraren.

Primo. Efter Braunerhielms förhör med Manfred idag förefaller det mig övervägande sannolikt, att denne varken är sovjetagent eller identisk med Cyrus' anonyme sagesman. Manfred förnekar själv, att han känner Cyrus liksom denne förnekar, att han känner Manfred.

Secundo. Manfred uppgiver, att han i Wladimir suttit i samma cell som de tyska diplomaterna Steltzer och Rensinghoff, vilket gör de senares uppgifter om Wallenberg mera trovärdiga. Manfred jämtte ett antal diplomater och högre officerare sutto i Wladimir i den s.k. generalsetagen. I Manfreds cill tidvis 14 personer, varibland de två ovannämnda tyska diplomaterna. Manfred tror, att Gottlieb som han träffat under hemtransporten från Ryssland vet mycket. Utförlig redogörelse samtalet med Manfred och våra intryck dennes person med tisdagskurir.

1380

Utdrag av bilaga till Wien 487 2.3.55.

Jag bad så Manfred återigen redogöra för, vad han i Wladimir hört om Waldenberg. Manfred upprepade då, att han i Wladimir träffat tvenne tyska diplomater, nämligen förre attachén vid tyska beskickningen i Bukarest, Rensinghoff, och legationsrådet av första klassen vid samma beskickning, dr. Steltzer. Den förre hade berättat, att han, då han 1953 tillfälligt överfördes till Lubljanka i Moskva för rannsaking, genom knackningar i väggen erfor, att en svensk diplomat Waldenberg befunno sig i samma fängelse. Dr Steltzer hade på samma sätt 1954 tillfälligt överförts till Lubljanka för förhör och då likaledes genom väggknackningar fått reda på, att en svensk diplomat Waldenberg skulle finnas i en s.k. transportcell, där man satte fångar, som skulle komma att överföras till Butirki (enligt Manfred skulle fängelsets officiella namn vara Butirskaja). Waldenbergs namn hade av dessa två tyskan nämnts tillsammans med flera andra och såvitt Manfred nu kunde erinra sig, hade aldrig några ytterligare detaljer relaterats. Manfred sade sig aldrig tidigare ha hört talas om den "verkliga" Waldenberg och kom först nu till den uppfattningen, att den Waldenberg han lärt känna i Vorkuta levde där under antaget namn.

- - - - -

1381

Utdrag av bilaga till Wien 487, 2.8.55. (bil.3).

- - - Manfred förklarade, att han suttit i samma cell som Rensinghoff och Steltzer, och att dessa personligen nämnt Waldenbergs namn för honom. I övrigt upprepade Manfred sin tidigare skildring och kunde inte erinra sig något nytt om Waldenberg.

- - - - -

lulu

Wien den 9 augusti 1955.

förhör med dr Bernert.

Nr 509.

HP 1. Strängt förtrolig.

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

./.

Härmed får jag vördsamt insända en promemoria rörande förhör med dr Hans Bernert, vilken nyligen hemkommit från fångenskap i Sovjetunionen.

Såsom av promemorian framgår, har dr Bernert i Vorkuta träffat en man vid namn Mirmann, vilken uppgivit sig vara svensk medborgare. Uppgifterna härom förefalla emellertid tvivelaktiga och Bernert var själv icke övertygad om, att Mirmann verkligen var svensk.

Jag vill särskilt påpeka diskrepansen i dr Manfreds och dr Bernerts uppgifter om tidpunkten för legationsrådet Stelzers uppehåll i Wladimir. Beskickningen kommer att närmare höra Manfred härom.

Sven Allard

1383

Strängt förtroligt

P.M.

En ur rysk fångenskap hemkommen österrikare, Dr. Hans Bernert, gammal vän till beskickningens läkare, uppsökte på anmodan den 1 augusti beskickningen för att berätta, vad han visste om svenska fångar i Sovjetunionen och om ryska fängelseförhållanden över huvud. Han förhördes av envoyén Allard personligen.

Bernert var påfallande skygg och verkade obehagligt berörd av samtalet. När han exempelvis vid ett tillfälle ombads att redogöra för omständigheterna kring sin häktning, blev han mycket orolig och inskränkte sig till att korthugget svara "jag togs i rådhuset? Under dessa förhållanden kunde förhöret med honom icke bli alltför ingående och detaljerat utan måste huvudsakligen begränsas till vad han spontant berättade.

Bernert omtalade att han varit i Vorkuta till 1952, varifrån han kom till Verchne Uralesk för att slutligen 1954 förflyttas till Wladimir.

Den ende svensk som Bernert under sin fångenskap träffade var en person vid namn Mirmann (enligt den ryska stavningen av namnet). I förnamn hade han förmodligen hetat Karl. Denne Mirmann hade Bernert träffat 1948 i schakt 3 i Vorkuta. 1949 hade Mirmann förflyttats till schakt 7. Mirmann hade själv hävdat, att han vore svensk, men då han talade perfekt tyska med utpräglad Berlinaccent, tvivlade Bernert på denna uppgift och trodde, att Mirmann på sin höjd kunde vara naturaliserad svensk. Mirmann hade berättat, att han häktats i Berlin 1945 vid stadens erövring av ryssarna och Bernert ville vidare minnas, att Mirmann nämnt något om att han varit attacherad till svenska konsulatet där. Mirmann var blond och hade blå ögon och talade god franska och engelska.

Bernert hade vidare i Verchni Uralesk hört talas om en svensk medborgare Cheld (med hårt Ch-ljud), vilken 1953 förflyttats till Moskva. Något närmare hade emellertid Bernert sig icke bekant om denne.

Bernert framhöll, att det icke var säkert, att en fänge

var svensk, bara för att han själv uppgav detta eller bad att få meddelanden framförda till svenska myndigheter. Man kunde icke heller lita på de ryska fängelsemyndigheternas uppgifter om fångarnas nationalitet. Det vore nämligen ganska vanligt, att fångar från Tyskland eller andra centraleuropeiska nationer utgävo sig för att vara skandinaver, holländare, engelsmän eller dylikt, d.v.s. som tillhörande nationer, som stodo högst i kurs inom fånglägren och inför fängelsemyndigheterna. Den tyska nationaliteten hade sämst anseende, medan de amerikanska, engelska, holländska, belgiska och skandinaviska ansågos hava större värde.

Den ryska lokala fängelseadministrationen präglades i hög grad av slarvighet. I många fall hade myndigheterna utförliga och korrekta upplysningar om fångarna, i andra fall visste de nästan ingenting och läto sig lätt dragas vid näsan. Bernert hävdade sålunda, att han själv mycket väl kunde ha uppgivit sig för medborgare i ett annat land, och han kände till flera fall, där så skett; exempelvis hade en österrikisk fänge fram till 1953 gällt som tysk och en annan intill 1954 i de ryska handlingarna betecknats som ungrare.

Däremot hade Bernert icke hört talas om att de ryska myndigheterna själva skulle ha övertalat interner att antaga en prominent fånges identitet eller att sprida falska uppgifter om dennes uppehållsort. Han fann det osannolikt, att en sådan falsk ryktes-spridning sattes i system, då han icke kunde se, vad det skulle tjäna för ändamål. Dessutom hade medfångar sagt honom, att det skulle finnas minst 200 fångelser, där ryssarna kunde, om de så önskade, dölja en prominent fänge, utan att någonsin några uppgifter om honom skulle sippra ut. Bernert ansåg också, att den ryska hemliga polisen i regel icke utvecklade en sådan smartness, som den föregivna metoden med falsk ryktes-spridning skulle tyda på. H.G.B. hade ingalunda varit så allvetande och farlig, som man i utlandet i allmänhet föreställde sig.

Såsom förklaring till att de uppgifter om utländska fångar, som hemvändande österrikiskalämnade, voro så vaga och ofullständiga, nämnde Bernert vidare, att de hemvändande blivit så överlupna med uppdrag av kvarlämnade kamrater, att de omöjligt kunde erinra sig allt, i all synnerhet om man tar i betraktande vad

de i övrigt fått genomlida. Själv skulle Bernert icke kunna lämna exakta upplysningar om fler än fem eller sex personer.

Bernert berättade, att Vorkuta var ett stort fängslager med 4.000 till 5.000 utlänningar. De flesta av utlänningarna voro tyskar, därnäst funnos många fångar från Polen och andra satellitstater. Av bulgarer och jugoslaver funnos endast ett fåtal. I Vorkuta sutto vidare ett stort antal ostasiater, vilka alltid höllos åtskilda från de europeiska internerna a.

Vorkuta var indelat i flera baracklager av två typer, s.k. regimlager, med strängare behandling av fångarna, och vanliga läger. De olika lägren höllos relativt isolerade från varandra, men möjlighet till kontakter funnes ändå. Av de många Österrikarna i Vorkuta vore emellertid majoriteten enkla människor, som icke bekymrade sig mycket om sina landsmän eller andra utlänningar och aldrig brygde sig om att taga reda på ens vem deras närmaste grannar voro.

På hösten 1951 började utlänningarna evakueras från Vorkuta och utrymningen var i stort sett avslutad på hösten 1952. Detta innebure dock icke någon garanti för att inga utlänningar funnes kvar där; ett stort antal hade av olika anledningar fått stanna eller helt enkelt glömts kvar. Något system i förflyttningarna kunde icke heller skönjas. Det hade exempelvis hänt, att av 10 Österrikare som tagits samtidigt år 1945 men dömts till olika straff, hade alla utom en evakuerats och sedermera hemkommit. Den som fick stanna kvar, hade ådömts det kortvarigaste straffet, nämligen 10 år.

Utlänningarna i Vorkuta hade numera samlats till två stora fängslager, nämligen Potamar i Mordovskaja-distriktet nära Saransk och Solikamsk norr om Molotov i Ural. I Potamar hade fångarna sysselsatts i industrien, framför allt trävaru- och möbelindustrien, radiofabriker och dylikt. I Solikamsk däremot skickades internerna i skogsarbete. Förutom dessa två läger hade utländska straffarbetare numera koncentrerats till ett stort läger utanför Karaganda samt ett läger i Taischet nära kinesiska gränsen Öster om Bajkalsjön.

Om Wladimir berättade Bernert, att i detta fängelse funnos enbart politiska fångar, varav ett stort antal utlänningar. Dessa sutto i gemensamma celler och voro skilda från de ryska fångarna. Bernert hade själv aldrig träffat några tyskar i Wladimir och aldrig suttit i den s.k. generalsetagen,

som vore förbehållen fångar, vilka ådömts 25 års fängelse. Självt hade Bernert dömts blott till 10 år. Genom knackningar i väggarna hade man emellertid förbindelse med varandra och utbytet av upplysningar inom fängelset var omfattande. I regel meddelades med detta signalsystem endast upplysningar om fångarnas namn och tidpunkten för deras ankomst till Wladimir. Det förekom emellertid också, att fångar gav närmare upplysningar om sina antecedentia. Bernert själv hade emellertid icke velat lyssna på sådant; det vore farligt att veta för mycket. De ryska fängvaktarna märkte naturligtvis knackandet och sökte förhindra det. Fångarna blevo dock med tiden allt skickligare i att dölja signalerandet för vaktarna och så småningom uppluckrades disciplinen så att man helt enkelt satte sig över fängelseledningens förbud och bestraffningar.

Bernert nämnde spontant, att han i Wladimir hört talas om det tyska sändebudet Bekerle från Sofia, den tyske diplomaten Starke från Moskva och legationrådet Stelzer. Bekerle hade funnits kvar i Wladimir ännu i början av 1955. Stelzer hade däremot i februari 1954 förflyttats till Verchne Uralsk och senast i maj eller juni samma år till Alexandrovsk. Bernert var säker på att Stelzers förflyttning ej ägt rum senare än angivits. Flera bekanta till Bernert hade sett Stelzer i Verchne Uralsk.

På fråga förklarade Bernert, att han i Wladimir hört namnen Schellhorn och Souprian. Däremot hade han aldrig hört talas om Rensinghoff eller generalerna Gerstenberg och Hansen.

Bernert hade aldrig hört talas om några svenskar i Wladimir.

I Verchne Uralsk, som var ett stort fängelse för politiska fångar, hade 500 å 600 utlänningar funnits. I april 1954 hade emellertid alla politiska fångar evakuerats därifrån.

I Potemar hade, så vitt Bernert visste, icke funnits några svenskar, men väl många finnar.

Bernert kände till att fångar hade förflyttats från Verchne Uralsk till Novo Tscherkassk men trodde, att detta gällde enbart ryssar. I Novo Tscherkassk, som vore ett litet fängelse,

vore behandlingen bättre än i andra fängelser. Bl.a. hade internerna inga särskilda fångdräkter.

Över huvud vore fängelsereglerna olika från fängelse till fängelse. På ett ställe finge man sålunda endast använda bläck vid brevskrivning, på ett annat var bläck förbjudet och blott blyerts var tillåtet. Bernert trodde, att ryssarna upprätthöll dessa skiljaktligheter för att förvilla och för att hemvändandes berättelser genom motstridiga uppgifter skulle verka osannolika.

Bernert uppgav att dr Manfred varit i Vorkuta, Wladimir och Potsmar men icke i Verchne Uralsk. Manfred hade bl.a. placerats i regimläger 3 i Vorkuta en månad, efter det att Bernert lämnat detta, och arbetat i schakt 12/14/16. Senare hade Manfred flyttats till andra läger.

Wien den 8 augusti 1955.

Utdrag av handbrev Allard/Jarring 9.3.55.

4) Flera fångar hava meddelat mig, att i snart sagt varje fängelse - till skillnad från arbetslägren - olika regler tillämpas. Detta sker avsiktligt i syfte att förhindra, att utlandet genom berättelser från hemvändande fångar skall kunna bilda sig en klar uppfattning om fängelseförhållandena och därav kunna draga generella slutsatser i fråga om behandlingen av olika kategorier fångar m.m. Med hänsyn till det nu sagda torde det vara svårt att lämna en tillförlitlig definition på innebörden av begreppet prominenta fångar. I fängelset i Vladimир tycks en viss klassskillnad fångarna emellan hava genomförts på grundval av den större eller mindre längden av det fängelsestraff de ådömts. Den högsta klassen tycktes där utgöras av fångar, som erhållit 25 års straffarbete. Dessa bodde i en våning för sig och saknade i stort sett förbindelse med de övriga. Klass nr 2 bestod av fångar, som dömts till 15 års straffarbete och klass nr 3 slutligen av fångar, som dömts till 10 års straffarbete. Till sistnämnda kategori hörde en av mina sagesmän, vilken före sitt försvinnande synes hava haft en lägre befattning i rådhuset i Wien. Till överklassen räknades, å andra sidan, de tvenne tyska generaler, som omhändertagits i Bukarest, legationsrådet Stelzer, förre tyske ministern i Sofia, Bekerle, m.fl. Det förekom icke, att någon inom kategori 3 placerades i samma cell som personer, tillhörande kategori 1 eller 2. Som jag i det föregående framhållit, innebär detta emellertid ingalunda, att samma ordning skulle råda i andra fängelser.

- - - - -

1385

P.M.

angående uppgifter om Wallenberg m.m. lämnade av Dr. Manfred vid samtal den 16 augusti 1955.

Jag bad Manfred närmare redogöra för omständigheterna kring de tillfällen, då Rensinghoff och Stalzer skulle ha nämnt om Wallenberg i Lubljanka. Hade dessa två personer suttit i samma cell som Manfred, innan de fördes till Lubljanka? Manfred svarade, att så icke vore fallet; de hade kommit till hans cell först efter återkomsten från Moskva.

Jag uppmanade Manfred att försöka erinra sig, huruvida Rensinghoff och Stalzer hade berättat något om Wallenberg eller blott nämnt hans namn. Manfred letade i sitt minne och svarade sedan, att han ville minnas, att de omtalat, att Wallenberg vore sjuk och att han ofta förhörts. Det var Stelzer, som hade sagt, att Wallenberg vore sjuk, när han sat i transportcellen. Jag frågade, om Stelzer alltjämt fanns kvar i Wladimir. Manfred svarade prompt, att Stelzer i januari 1954 hade flyttats från den cell, där Manfred satt och i februari eller mars skulle ha flyttats från Wladimir till något annat fängelse. I april månad skulle han ha kommit till Irkutsk. Beviset för att dessa uppgifter voro riktiga vore fru Stelzer, som numera frigivits och bodde i Tyskland och som hade släktingar i Österrike. Hon skulle veta, var henne man fanns (på denna punkt synes Manfred vara felunderrättad, då ju fru Stelzer icke själv lär ha några upplysningar om sin mans öden. Manfreds uppgifter stämma ju dock väl överens med vad Bernert berättat).

Jag frågade hur Stelzer under sådana omständigheter kunde ha varit i Lubljanka så sent som 1954 och ha berättat härom. Manfred blev nu osäker på sin sak och erkände, att han vid vårt första samtal hade gjort en beräkning, vid vilken tidpunkt det måste ha varit, som Rensinghoff och Stelzer berättade om Wallenberg. I alla händelser hade Stelzer återkommit från Lubljanka någon tid efter Rensinghoff och med största sannolikhet mycket sent år 1953. (Då Manfred enligt egen uppgift kom till Wladimir först i oktober 1952, måste Stelzer och Rensinghoffs uppgifter under alla omständigheter ha lämnats efter detta datum).

Utdrag av bilaga till Nien 549, 23.8.55.

(samtal med Dr. Manfred)

- - - -

Om Stelzers vistelse i Wladimir och förflyttning
till Irkutsk föreligger ett sannolikt oberoende och
med Manfreds uppgifter väl överensstämmande vittnesmål av
Dr. Bernert.

- - - - -

Utdrag av bilaga till Wien 571, 29.8.55.
(samtal med Victor Hahn)

- - - - -
På tal om övriga medfångar i Wladimir meddelade
Hahn, att han i cell nr 17 träffat en tysk tolk vid
beskickningen i Sofia, Divisch. Vidare hade han hört
talas om förre tyske ministern Bekerle men icke delat
cell med denne. Så var även fallet med Stelzer och
Rensinghoff, vilka Hahn nämnde utan att jag frågade.
- - - - -

Utdrag av bilaga till Wien 585, 6.9.55.

(Samtal med Alfred Cretnik)

Tillfrågad om han kände dr Maximilian Manfred meddelade Cretnik, att han gjort detta sedan ett 10-tal år tillbaka, alltså långt före fångenskapen. Cretnik tillfrågades, om han någon gång delat cell med Manfred, men detta förnekade han. Cretnik hade emellertid dagligen "telefonerat" med Manfred, som vistades i cell nr. 68 i Wladimir. Cretnik framhöll vidare med stor bestämdhet, att Manfred blott suttit i två olika celler i Wladimir (jfr Hahns vittnesmål). Tillfrågad om han visste vem som mer suttit i cell nr 68 meddelade Cretnik, att Rensinghoff gjort detta i april 1955.

På tal om övriga medfångar i Wladimir sade Cretnik, att fru Stelzer suttit i cell nr 37, Corpus 3 i Wladimir. Han visste icke i vilken cell Stalzer själv suttit men trodde, att en "ingenjör Hans Svoboda i Wiener Neustadt" skulle känna till detta.

Utdrag av bilaga till Wien 615, 20.9.55.

(Samtal med Gamillschegg)

På tal om tyska diplomater kunde Gamillschegg bekräfta, att flera funnits i Wladimir. I Verchne Uralsk hade han endast hört talas om Stelzer.

Vid Lorentzons och mitt sista samtal med honom, lämnade Manfred en hel del uppgifter, som direkt strida mot, vad han tidigare sagt. Förut har han sålunda på direkt fråga förklarat, att han träffade Rensinghoff och Stelzer först sedan de återkommit från Lubljanka; nu säger han, att de sutto i hans cell, när de bortfördes till Lubljanka. Denna motsägelser kan möjligen bero på, att Manfred första gången missförstod min fråga. Värre är, att han tidigare nästan som en utantillläxa rabblade upp, att Rensinghoff 1953 och Stelzer 1954 berättat, att de i Lubljanka fått veta, att Waldenberg befunnit sig där och att Stelzer tillagt, att Waldenberg satt i transportceller för Butirki och att han vore sjuk samt att Manfred tillagt, att han icke kunde erinra sig, att man lämnat ytterligare upplysningar om Waldenberg. Nu säger Manfred, att fallet Waldenberg flitigt diskuterats i cellen och att det var något av en sensation bland tyskarna i Wladimir, att en svensk diplomat hölls fången. Manfred uttryckte sig i övrigt under samtalet ytterst slarvigt på många punkter. Vid ett tillfälle sade han sålunda, att Stelzer berättat, att Waldenberg satt i Lubljanka eller Butirki. Tidigare har ju Manfred exempelvis också sagt, att han kom till Wladimir i oktober 1952, ehuru han icke kunde erinra sig exakt datum; nu angav han årsskiftet 1952-53.

Ovanstående skulle kunna leda till antagandet, att Manfred av ryssarna erhållit i uppdrag att till oss framföra ett visst meddelande rörande Stelzer och Rensinghoff och att han så här långt efteråt icke riktigt kan komma ihåg, vad han först meddelat oss och därför börjar motsäga sig. Detta förefaller mig emellertid allttjämt osannolikt, då det är svårt att inse, vart man på rysk sida skulle vilja komma med ett sådant meddelande. Det förefaller mig i stället troligare, att Manfreds minne i själva verket hela tiden varit ganska osäkert

och att han därför ur egen fatabur lägger till och fabulerar en hel del. Jag kan tillägga, att Manfred själv förklarar, att han har ett visuellt minne, och det är alldeles tydligt, att, när han försöker erinra sig, vad en person har sagt, han anstränger sig att se framför sig den situation, då yttrandet fölls.

Såsom i tidigare promotorier framhållits, lider Manfred synbarligen av vissa psykiska skador och vi ha sett andra tecken på komplex och tvångsföreställningar hos honom än hans ovan refererade ljuganden om kontakter med pressen. För övrigt tycks han alltjämt stå under läkaruppsikt för psykiska åkommor.

Såvitt jag kan förstå, kunna vi nu icke komma längre med Manfred. Med någon grund av säkerhet synes av hans vittnesmål endast kunna dragas den slutsatsen, att Stelzer och Rensinghoff vid någon för oss osäker tidpunkt hört talas om Wallenberg. Även om vi hade kunnat intyga, att Manfreds vittnesmål härom till alla delar är tillförlitligt, skulle väl detta endast leda till, att uppmärksamheten i de vidare efterforskningarna riktades mot Stelzer och Rensinghoff och dem som träffat dessa. Trots att värdet av Manfreds vittnesmål nu är tvivelaktigt, blir ju följden densamma.

Wien den 20 september 1955.

Erik Braunerhielm

Stelzer

Utdrag av bilaga till Wien 612, 20.9.55.
(samtal med dr. Manfred)

- - - - -

I cell 55 satt Manfred tillsammans med general Bente-
vegni, Generalvolksturmführern från Dresden Fritz Siegel och
Rensinghoff.

I cellerna nr 8 och 9 var Manfred tillsammans med
Stelzer, generalerna Angelis och Streckenbach, arkitekt Böhm,
en wienare vid namn Alfred Göpner och tyske attachén i Buka-
rest, Langer, samt med medfångarna från cell 55, vilka samtidig
flyttats.

- - - - -

Tillsammans med Stelzer hade Manfred varit i cell 8 i
november 1953 samt därefter i cell 68 till slutet av mars 1954
de Stelzer bortförts. Sedermera hade Manfred av fångar från
Alexandrovska erfarit, att Stelzer förts dit.

Rensinghoff hade Manfred träffat dels i cell 55 och
dels i cell 68. Manfred uppgav, att under den tid han varit
tillsammans med Stelzer och Rensinghoff Stelzer en gång förts
till Lubljanka för förhör och Rensinghoff två gånger. Manfred
kunde icke närmare erinra sig tidpunkterna för dessa resor
men ville minnas, att Stelzer kommit tillbaka från Moskva i
januari 1954 och att Rensinghoff förts dit en gång under vis-
telsen i cell 55 och en gång under tiden i cell 68.

Manfred berättade, att man i cell 68 mycket diskuterat
anledningen till, att en svensk diplomat vistades i Lubljanka.

- - - - -

Jag har ännu icke kunnat bilda mig en uppfattning om,
huruvida Manfreds uppgifter om Stelzer och Rensinghoff angående
Raoul Wallenberg äro sanna eller icke. Manfreds manöver med
United Press-journalisten Cyrus talar ju icke till Manfreds
fördel. Vidare kan Cyrus ha omtalat för Manfred, att det exis-
terar en Wallenberg.

Wien den 17 september 1955.

Gunnar Lorentzon

1390

Stelzer

Utdrag av bil. t. hbr fr. Bonn 17/10-55.
(samtal med Rensinghoff)

- - - - -
Tillfrågad om Rensinghoff kände till om Stelzer förts till Moskva för förhör meddelade Rensinghoff dels att han varit tillsammans med Stelzer i Wladimir från december 1953 till januari 1954, dels att Stelzer för honom berättat, att han vid upprepade tillfällen förts till Moskva för förhör. Stelzer hade därvid utfrågats huvudsakligen om med vilka medfångar han suttit, dels om sina förbindelser från beskickningstiden i Moskva.

- - - - -
Jag frågade därefter Rensinghoff om Manfred träffat Stelzer, varpå jag erhöll svaret, att Manfred måste ha gjort detta under december 1953 och januari 1954, då han själv, Stelzer och Manfred vistats i samma cell.

" - - - - -

Stelzer

Utdrag av handbrev Lorentzon-Lundberg 19.10.55.

- - - - -

Under tiden hoppas jag, att Stelzer skall inträffa här så att jag kan kontrollera Dr. Manfreds uppgifter om att Stelzer på ett senare stadium förts till Moskva från Wladimir för att förhöras och då haft samband med Wallenberg. (Som Du säkerligen observerat har Manfred miss- tagit sig beträffande Rensinghoff, då han uppgivit, att även denne förts från Wladimir till Moskva för förhör).

- - - - -

1391

Utdrag av hbr Lorentzon-Lundberg 19/10-55.

Jag har just i ett tackordssamtal med Köln erfarit,
att fru Stelzer väntar att hennes man skall inträffa i
Friedland vilken dag som helst.

Thelgen

Utdrag av bil. t. hbr fr. Bonn 31.10.55.
(samtal med Richter)

(1944) Den 4 september fördes han per flyg till Moskva, dit han anlände den 7 september efter uppehåll i Karkow. Richter tillhörde den tredje transporten till Moskva. Denna transport omfattade cirka 15 personer, bl.a. dr. Koltius med fru och dr. Stelzer med fru. -----

Angående sina placeringar i olika celler i Lefortovskaja efter den 17 juni 1945, lämnade Richter följande upplysningar.

Den 17 juni 1945 infördes Richter i cell 164 i 3:e Stock, där han satt tillsammans med Beckerle och major Frohma. Sedan Beckerle tagits från cell 164, insattes i hans ställe Generalleutnant von Pannwitz där. Cell 164 var en hörncell och dess läge överensstämde med de uppgifter med avseende på numreringen, vilka von Hinckeldey lämnat. Mellan cellerna 164 och 165 förekom förbindelse. Man hade fått samtal via den tidvis tomma vattenledningen. I cell 165 hade vid denna tid suttit Bergemann, Rösstel och Styhler. Dessutom kände Richter till att Stelzer och kaptenen i Abwehr Scheller suttit där. Däremot kände Richter ej till vilka, som suttit i cell nr 167.

Utdrag av bil. till hbr fr. Bonn 14.11.55. XXII
(samtal med Rensinghoff)

- - - - -
Angående Stelzer.

Då vi tog upp Steltzers namn och vad denne hade berättat för Rensinghoff om Wallenberg, förklarade Rensinghoff, att Steltzer endast kände till Wallenbergs existens från den tid, då Steltzer i olika omgångar förts till Moskva för förhör. Någon som helst närmare precisering av vad han erfarit om Wallenberg och på vilket sätt han i detta sammanhang erhållit uppgifter om Wallenberg hade Stelzer ej nämnt något som för Rensinghoff.

Rensinghoff underströk, att Stelzer i skilda sammanhang visat en mycket långt gående försiktighet. Detta gällde även Steltzers fru, Renate Steltzer. Då hon för troligen något halvår sedan återvände från Vladimir hade hon ej, som man kunde ha väntat sig, satt sig i förbindelse med Rensinghoffs hustru.

- - - - -

Utdrag av en tidningsartikel i "Frankfurter Allgemeine Zeitung" den 17.11.55., av Hermann Pörzgen.

- - - - -

Als Detail, das die zögernde Haltung der Bundesregierung noch verständlicher machen könnte, liesse sich der Umstand anführen, dass vorerst noch nicht einmal alle Auslandsbeamten der früheren Deutschen Botschaft in Moskau aus sowjetischem Gewahrsam zurückgekehrt sind. Unter anderem wird die Freilassung des ehemaligen Deutschen Geschäftsträgers in Bukarest, Gesandtschaftsrat Dr. Steltzer - erwartet, der vor drei Wochen beim plötzlichen Heimkehrerstopp mit etwa hundert anderen Deutschen in einem Lager bei Swerdlowsk zurückblieb. Steltzer wurde, ähnlich wie so viele andere ehemalige Auslandsbeamte, in der Periode Abakumow-Berija wegen seiner vor mehr als zwanzig Jahren ausgeübten Tätigkeit an der Deutschen Botschaft Moskau abgeurteilt - juristisch ein völliges Unding. Niemand braucht daher sonderlich erstaunt zu sein, wenn die Bundesregierung keine Eile zeigt. Sie umging jedenfalls eine unschöne Situation: dass in Moskau deutsche Diplomaten auf dem Parkett erscheinen, während ihre eigenen Vorgänger und Kollegen noch die von Abakumow-Berija verhängten Urteile verbüssen.

- - - - -

tyske legationsrådet
Stelzer i Alexandrovsk.

Wien den 28 november 1955.

Nr 997

HP 1. Strängt förtrolig.

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

I samband med den anbefallda utredningen rörande Alexandrovskfängelset har beskickningen varit i förbindelse med en i juni innevarande år från sovjettrysk fångenskap återkommen österrikare, dr Emmerich Poglitsch. Denne uppgav, att han i Alexandrovsk i cell nr 63 en tid suttit tillsammans med det tyska legationsrådet Stelzer. Stelzer hade enligt Poglitsch kommit dit redan i november 1954 och var kvar, då Poglitsch den 13 maj 1955 lämnade fängelset för att anträda återresan till Österrike.

Poglitsch var försiktig och ville icke mera detaljerat berätta om sin bekantskap med Stelzer. Han omtalade emellertid, att Stelzer befann sig vid god hälsa. Stelzer hade berättat om de tyska diplomater och generaler, som tagits till fånga i Rumänien och sedermera kommit till Wladimir. Däremot hade han icke omnämnt någon svensk eller några andra diplomater än tyska. Han hade heller icke sagt någonting om, att han skulle hava suttit i något fängelse i Moskva.

Poglitsch uppgav sig stå i brevkontakt med Stelzers maka i Västtyskland.

Sven Allard

1392

Stelzer

Avskrift av strängt förtroligt handbrev från
sekreterare Lorentzon till kriminalassistenten
Sten Lundström, p.t. Frankfurt, dagtecknat den
23 januari 1956.

Philipp, som misstänker att Stelzer kan hava
utsatts för psykologisk eller annan påverkan under fång-
skapen, främst då under de tre sista månadernas omoti-
verade väntetid, har begärt att Stelzer skall höras
ytterligare en gång i närvaro av en psykolog. Philipp
har en vän i Frankfurt, doktor Heinz Beutin, Forsthaus-
strasse 78, vilken tjänstgör vid diakonisjukhuset i
Sachsenhausen. Beutin har tidigare tjänstgjort vid den
psykologiska avdelningen vid sjukhuset i Potsdam och
även tillsammans med Philipp härvarit vid samtalen med
Hille.

Vi ha ansett oss böra tillmötesgå Philipps önske-
mål och får jag därför bedja Dig åter kontakta Stelzer
i närvaro av Beutin. Denne torde kostnadsfritt ställa
sig till förfogande, därest Du åberopar hans bekantskap
med Philipp.

Detta nya samtal med Stelzer bör endast äga rum,
därest det icke medför en alltför stor tidsutdräkt.

Stelzer

Utdrag av hbr från Lundström, p.t.München till
Lorentzon, dagtecknat 3.2.56.

- - - - -

Vi ha därför placerat in honom i vårt närmaste besöks-
program, som har fått detta utseende:

- - - -

2) Stelzer i Frankfurt a/Main

3) Hille i Frankfurt a/Main

- - - - -

Stelzer

Utdrag ur strängt förtroligt handbrev
från kriminalassistenten Lundström till
sekreteraren Lorentzon, dagtecknat p.t.
Coesfeld den 13 februari 1956.

På grund av att Kalhorn och jag nu snart måste skiljas
åt ha vi för avsikt att närmast återvända till Frankfurt
och försöka få Gerhard Stelzers utsaga ordnad. Vi hoppas,
att han nu kan vara så återställd från sina tandoperationer
att han kan ta emot oss i detta ärende.

efter

Utdrag ur strängt förtroligt handbrev
från kriminalassistenten Lundström till
sekreteraren Lorentzon, dagtecknat p.t.
Frankfurt a/Main den 15 februari 1956.

Under eftermiddagens lopp kommer vi att sammanträffa
med Dr. Steltzer i närvaro av läkaren Dr. Beutin.

Min avsikt är att, sedan Staltzers utsaga legalise-
rats, vilket beräknats kunna ske i morgon förmiddag, fort-
sätta till Wuppertal för liknande åtgärd beträffande ten
Hompel, som redan av oss uppsökts och därvid förklarar
sig villig att avgiva sådan utsaga.

Avskrift.

G. Helzer

Dr. Med. Heinz B e u t i n

Frankfurt am Main 18.2.56

Forsthausstrasse 78

Tel. 66014

Lieber Rudolph!

Ich habe am 15. Februar der Unterhaltung Deiner beiden Freunde aus Stockholm und Wien mit Herrn S. zugehört. Er machte auf mich den Eindruck eines sehr geschickten und auch liebenswürdigen Menschen, der, wie viele seines Berufes, nicht mit übermässig viel Rückgrat versehen ist. Weder sein Aussehen noch sein Gesundheitszustand noch seine Verhaltensweise geben irgendeinen Anhalt dafür, dass er einer medikamentösen Beeinflussung unterliegt. Auf die Fragen über seinen Aufenthalt im Ausland antwortet er sehr präzise unter genauer Angabe von Daten. Alle Fragen aber, die unseren Freund betrafen, wurden nur solange genau und ausführlich beantwortet, als sie sich auf dessen Aufenthalt in Budapest gezogen. Später will S. von unserem Freund nur gerüchtsweise gehört haben und er sprach dann immer in einem leicht theatralischen Tone des Bedauerns über das schwere Schicksal, den er sonst nicht hatte. Als die Frage nach dem "Klopfen" kam, lenkte er ziemlich unmotiviert auf seine Frau ab, die das sehr gut gekommt haben soll. Die Frage, ob er an einem bestimmten Tag im Jahre 1947 einer Verhandlung mit oder über unserer Freund beigewohnt hätte, verneint er, sagte dann aber, er sei im gleichen Monat über SCHWEDISCHE VERHÄLTNISSE gehört worden.

Im ganzen hatte ich den Eindruck, dass S. NUR DAS SAGTE, WAS MEHR ODER WENIGER BEKANNT WAR. Wir unterhielten uns dann weiter über seine persönlichen Bekannten in Deutschland und im Ausland. Ich glaube, dass er dabei einmal etwas nachweislich Falsches gesagt hat. Ich werde mich noch genau darnach erkundigen und Dir dann sofort schreiben. Sicher ist diese vermutete Unwahrheit im Zusammenhang mit unserem Freunde völlig unerheblich und nur wichtig in Bezug auf die Glaubwürdigkeit des ganzen Berichtes von S.

Du schreibst, er könnte eventuell der Firma drüben dienen.. Soviel ich weiss, soll er in seinem früheren Beruf wieder Verwendung finden. Ich kann mir vorstellen, dass seine hiesigen Vorgesetzten jeden Ärger mit der anderen Firma vermeiden möchten und ihn vielleicht

diesbezüglich beeinflusst haben.

Ich kann Dir leider nur eine Reihe von Vermutungen schreiben. Deine Freunde baten mich aber, Dir alles, was ich bei der Unterhaltung mir gedacht habe, mitzuteilen. Ob Du es verwenden kannst, ist eine andere Frage.- Von dem Fall in Marxzell wurde nicht mehr gesprochen.

Herzliche Grüsse, auch von Sophie

Heinz

Vid.

21.febr.1956.

Stelzer

Utdrag ur strängt förtroligt handbrev från
kriminalassistenten Lundström till sekreteraren
Lorentzon, dagtecknat p.t. Hamburg den 21
februari 1956.

Jag ber härmed få översända underskrivna och vidimerade
utsagor från Dr. Gerhard Stelzer, Rudolf ten Hommel och General
Bruno Streckenbach. Den sistnämnde har till sin utsaga fogat
ett särskilt förbehåll, vilket även närslutes.

Vidare bifogas ett icke tillslutet brev, som Dr. Stelzer över-
lämnat till mig f.v.b. till envoyé Assarsson. Dr. Stelzer lämnade
brevet öppet för att vi skulle få taga del av hur han framställde
mitt besök hos honom.

Dr. Steltzer meddelade under hand vid mina samtal med honom,
att han trodde att tyske medborgaren legationsrådet Gotthold Starke
som tidigare tjänstgjort som chef för pressavdelningen vid tyska
beskickningen i Moskva, eventuellt kunde ha något att berätta om
Wallenberg. Starke bor under adress München 25, Waxensteinstrasse
9, telefon 75732. Vid tidigare besök i München har vi ej tagit
kontakt med Starke, närmast därför att vi blivit upplysta om att
han skulle vara svårt sjuk. Enligt dr. Stelzer skall Starke emel-
lertid börja tjänstgöra vid Auswärtigen Amt den 1 april 1956. Då
jag tyvärr nu befinner mig avlägset från den bayerska huvudstaden,
vill jag endast meddela uppgiften om Starke för kännedom.

Sten

Stockholm den 29 februari 1956.

Strängt förtroligt. 1 bil.

Herr Envoyé,

Vid efterforskningarna efter Raoul Wallenberg
har förre legationsrådet vid tyska beskickningen i
Bukarest, Dr. Gerhard Stelzer, hörts. Vid samtalet
med Stelzer bad denne få vidarebefordrat bifogade
brev till Edér.

/Gunnar Lorentzon/

Envoyén V. A s s a r s s o n ,
Bergegården,
DJURGÅRDEN.

Supp (rek.) 2/3.54
aus

(3.5.56)

Bil. till Besk:ens i Wien skr.nr 274/

Utdrag.

Strängt förtroligt.

Dienststelle Deutsche Gesandtschaft: (Bukarest)

Gesandtschaftsrat S t e l z e r und Frau, gefangen
1944. Bis 1955 in russ.Gewahrsam in Wladimir, seine
Frau 1954 entlassen.

Uthyr

Utdrag ur P.M. 24.10.56 (ang. Schöggel) /bil.hbr Åström-
Allard 25.10./

I detta sammanhang passade jag på att "inbakat" nämna de personer, som Manfred för oss uppgivit ha haft samband med Wallenberg i ett Moskva-fängelse, nämligen Stelzer och Rensinghoff, och det visade sig att Schöggel mycket väl kände till dessa personers vistelse i Vladimir men att han icke personligen sammanträffat med dem. Schöggel omhämnade således omedelbart, att båda vore tyska diplomater. Schöggel kopplade emellertid icke ihop Manfreds namn med Stelzers och Rensinghoffs.

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Chiffertelegram (BUD)

P 2 E^I
Stelzer

Från, wien

Avsant den TELEX / 19 kl.

Inkom den 30 /1 1957 kl. 1730

Utskrivet i 4 ex. Detta är ex. nr 3

13.

Handbrev Lorentzon-Anger den 23 januari. Igor Mermelste: har blott i Aleksandrovska hört Armster och Stelzer tala om Wallenberg men vet i övrigt intet om denne. Han betecknar Posh, som han träffat i Neunkirchen 1949, som angivare och lögnare.

Anger.

KOPIA KOPIA

Utdrag ur skrivelse från
Suchdienst i Berlin den
30.1.57

/ang. Mülle o. Gogiberidse/

Ebenfalls glaube ich, dass Herr Dr. Gerhard
Stelzer, ehemaliger Botschaftsrat in Bukarest,
dort 1944 verhaftet, 1955 entlassen, letzte mir
bekannte Adresse, Frankfurt a.Main, Myliusstr.43,
etwas darüber wissen müsste, da er lange in Moskau
im Gefängnis und später längere Zeit in Wladimir
war.

gez. Horst Theodor Mülle."

Utdrag ur P.M. ang.samtal med Igor Mermelstein den 30.1.1957

I Alexandrovsk hade han troligen i början av 1955 i cell 63 suttit tillsammans med översten Armster och den "tyske legationssekreteraren från Bukarest", Stelzer, samt en tysk general Kohn, vars egentliga namn vore Joachim Graf Pfalz-Zweibrücken. Vid denna tid hade det förekommit en notis i den ryska pressen, att den svenska regeringen begärt utlämnande av den svenske ministern från Budapest eller dyl. Armster och Stelzer hade då börjat erinra sig, att de hade känt till denna svensk som 1945 eller 1946 hade suttit i Butirka. En av dem hade även nämnt cellnumret, varpå den andre svarat att i den cellen satt en amerikansk överste och att svensken suttit i granncellen. Det är möjligt att Armster och Stelzer nämnt svenskens namn, som dock Mermelstein icke kunde minnas. I övrigt erinrade han sig ingenting om detta samtal.

Utdrag ur P.M. ang. samtal den 9.2.57 med Johann Rossmann.

I övrigt mindes han, att Steltzer suttit i Verchne-
Uralsk men erinrade sig icke namnet på några andra ut-
ländska generaler eller diplomater.

Bib. kbr Lundström - kronika 5.4.57
Steltzer

Utdrag ur P.M.ang.samtal med Dr.K.Supprian

Bland de sjuka medfångarna (cell 23 i Vladimir) erinrar sig Supprian Gerhard Steltzer, Pörtzgen, Otto Hesch från Wien, en japansk diplomat vid namn Takahasi och en rysk jude vid namn Agathoff. Sammanlagt funnos 13 fångar i nämnda cell, men de andras namn kunde Supprian icke erinra sig.

Den 27 mars 1949 överfördes Supprian till cell 45 i II. Stock. i corpus 3. Där fanns återigen Steltzer och Hesch och dessutom Vorwerk, en korean och två japaner samt en man från Litauen.

Bil.hbr Lundström-Lorentzon 10.4.57

Utdrag.

P.M.

ang.samtal med dipl.ing.Eduard
Bretthauer den 8.4.57

I början av september 1944 blev Brett-
hauer, som då tjänstgjorde vid den tyska
beskickningen i Bucarest såsom sambandsoffi-
cer rörande marina frågor, tillfångatagen
av ryska myndigheter och tillsammans med
andra legationstjänstemän för med flyg till
Moskva. Under denna resa var Bretthauer i
sällskap med ----- Dr.Stelzer och dennes
hustru, ----- tre Sonderführer, näm-
ligen kapten ten Hompel, Rensinghoff och
Landwehr von Pragenau -----

S. Lundström
Bil.hbr Lundström-Lorentzon 12.4.57

UTDRAG

P.M. ang.samtal med
Dr.Dietrich v.Oertzen.

Bland medfångarna i Wladimir räknade von
Oertzen upp följande:

Dr.Stelzer och hans hustru

Dr.Vorwerk (nu verksam i Bonn)

Rensinghoff (nu i utlandstjänst, troligen
i Belgrad)

Muschke,

Wittern (nu tysk konsul i Johannesburg)

Mohrmann (nu tysk ambassadör i Bogota)

Dr.Förzgen (nu utrikeskorrespondent i
Moskva)

Graf Adelmann

Schellhorn (lider av stark åderförkalkning)

Bonn den 12 april 1957.

/u/ S.Lundström

Sklyar

Utdrag.

Bil. hbr Leifland-Lorentzon 22.5.57

P.M.
ang. samtal med Victor de Latry.

Jag förde därefter den av de Latry tidigare omnämnde Leuvenhaupt på tal. I samband härmed förklarade de Latry, att han den 20 september 1951 kommit till Lubljanskaja-fängelset tillsammans med Dr. S t e l z e
I detta fängelse hade de Latry lärt känna Leuvenhaupt som sv nsk. I varje fall hade han själv uppgivit, att han varit svensk medborgare - en uppgift, som de Latry ej varit i tillfälle att kontrollera.

Stuttgart den 21 maj 1957.
/u/ S. Lundström

1394

PM

angående samtal med tyske medborgaren, översten (a.D.)
Wolf von H ü l s e n , hållet tisdagen den 21 maj 1957
i dennes bostad i Waldenburg/Würtemberg, Am Bahnhof.

På min inledande fråga om von Hülsen under sin ryska
fångenskap träffat eller hört talas om någon svensk i
samma belägenhet, svarade han bestämt nej.

Under slutet av andra världskriget tjänstgjorde von
Hülsen som biträdande militärattaché vid tyska beskick-
ningen i Sofia. I september 1944 råkade han i rysk fången-
skap under en resa mot den turkiska gränsen. Han transpor-
terades till Moskva, där han insattes i Lefortovskaja-
fängelset. I detta fängelse fick han vara kvar till 1949
- med undantag för en månads vistelse i Ljubljanskaja-
fängelset, troligen i mars 1949. Som cellkamrater i Le-
fortovskajafängelset hade von Hülsen tyska medborgarna
Heinrich B i e r m a n n och M ö d e r , den senare
hade tidigare varit verksam som överpostinspektör i Meers-
burg vid Bodensjön. von Hülsen kan ej erinra sig numren
på de celler där han suttit eller exakta tidpunkter för för-
flyttningar mellan cellerna.

1949 överfördes von Hülsen till ett läger i Kasachstan,
där han fick kvarbliva till 1954. Då insattes han i ett
läger i Karaganda. Därifrån fick han 1955 börja återresa
till Västtyskland, och han ankom till Friedland i januari
1956.

Enligt von Hülsens uppfattning blev alla tillfångatagna
diplomater dömda för spioneri. De flesta diplomater blev
dömda till fängelse och kom då för det mesta till Wladimir,
medan ett mindre antal insattes i Alexandrowsk. 1953 inträd-
de så småningom en allmän lindring i fängelse- och läger-

disciplinen. I samband därmed föreföll också ryssarna minska antalet läger. De utländska fångarna, d v s alla andra nationaliteter än ryssar, började då sammandragas till större läger. Förutom i Karaganda fanns ett sådant stort läger också i Taischet.

Såvitt von Hülsen kände till, torde de flesta utländska fångar ha frigivits. De som fortfarande är kvarhållna är sådana, som av ryssarna antingen behandlas som statslösa eller som ryska medborgare.

På fråga om von Hülsen kunde namngiva någon Heimkehrer, som eventuellt skulle kunna lämna värdefulla upplysningar för våra undersökningar, nämnde han följande namn.

Dr. S t e l z e r, Bonn, Kreutzbergweg 4, tel. 36498
(Wladimir och Alexandrowsk),

Dr. M o h r m a n n,

Prof. H a n s P a u l, Hamburg, Hallerstrasse 5 E (fängelse i Moskva och i olika läger), gift med en svenska.

Ludwig W a g n e r, Kassel, Blücherstrasse 24 (olika läger) fenomenalt minne för namn,

Dr. Z i n s s e r, som tjänstgör i AA i Bonn (Kolyma)

G o t t l i e b, gift med en svenska,

Dr. M i c h a e l i s, Berlin-Frohnau, Adriatnestrasse 23 (olika läger)

von Hülsen ville slutligen rekommendera kontakt med biskop H e c k e l i Evangelische Hilfswerk i München, Nymphenburgerstrasse 52.

På fråga om von Hülsen träffat eller hört talas om några fångar vid namn Wallenberg, Langfelder, Roedl och Scheuer, förklarade han att namnen var för honom obekanta.

von Hülsen gjorde intryck av att vara en synnerligen tillförlitlig person.

Isny/Allgäu den 22 maj 1957.

/u/ S. Lundström

Stelzer

Bil. hbr Leifland-Lorentzon 15.7.57

Utdrag.

P.M. över samtal med
Ludwig Hunoldt

Av sina medfångar i Wladimir kunde Hunoldt erinra sig
följande:

Dr. och fru S t e l t z e r .

Bonn den 15 juli 1957.

/u/ Leif Leifland

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Utdrag.

Stalger
Bil. till Wien 622, 24.9.57

P.M.

ang.samtal den 16 september 1957 med
österrikiske medborgaren August
Gerhartl.

Gerhartl reagerade icke inför nam-
nen Richter, Kitschmann, Voss eller
Langfelder. Då jag hämnade Wallenberg,
svarade han efter någon tvekan, att
han efter hemkomsten läst om denne i
pressen. Han kände militärattachéerna
vid tyska beskickningen i Bukarest,
hade träffat Vorwerk och hört namnet
Steltzer men däremot icke Rensing-
hoff.

Wien den 18 september 1957.

/u/ E.Braunerhielm

Stelzer

Avskrift av strängt förtroligt handbrev
från förste ambassadsekreteraren Braunerhielm
till sekreteraren Lorentzon, UD, dagtecknat
Wien den 17 november 1958.

Före Din avresa bad Du mig undersöka, huruvida
Manfred vid något tillfälle självant nämnt Schöggls namn.
Efter att ha gått igenom dossiererna ber jag nu få meddela
följande.

Mina första samtal med Manfred gällde dennes samman-
träffande dels med den "falske Wallenberg" i Vorkuta (obser-
vera att Manfred själv från början framhöll, att denne icke
kunde vara identisk med den svenske diplomaten), dels med
Stelzer och Rensinghoff i Vladimir. Dessa förhör kommo därför
att koncentrera sig på de tyska officerare och diplomater,
som sutto i sistnämnda fängelse. Manfred nämnde emellertid
att han även varit tillsammans med Sanitzer.

Första gången som Manfred blev systematiskt utfrågad
om alla de celler i vilka han vistats i Vladimir, var vid
Ditt samtal med honom i september 1955 (jfr 612 B 20.9.55).
Han omtalade då, att han under tiden 2 februari - 12 maj 1955
suttit i straffcellen 11 tillsammans med Sanitzer och Döring.
Han har uppenbarligen vid detta tillfälle underlåtit att om-
tala, att även Schöggel kom till denna cell.

Därefter hade vi ingen närmare kontakt med Manfred
förrän jag i november 1956 utfrågade honom om Schöggel (jfr
721 B 13.11.56). Tyvärr framgår det inte av min promemoria
huruvida Manfred då spontant nämnde den senare. Emellertid
började jag samtalet med att be honom redogöra för medfångar-
na i cell 11 och Manfred måste då i varje fall ha förstått,
att han icke längre kunde dölja sin bekantskap med Schöggel.

Därest Schöggels uppgift är riktig, att han för Manfred
berättat om svensken i Corpus II, är det egendomligt att den
senare icke kan erinra sig detta eller ens minnas, att Schöggel
varit i sjukhuset. Manfred hade nämligen innan sitt samman-

träffande med Schöggel av Stelzer och Rensinghoff hört talas om Wallenberg och borde därför ha häjst till, då han på nytt hörde om en viktig svensk fånge.

A propos "Ghostwritern" Hans Gross från München vill jag erinra om att Manfred kort efter återkomsten till Österrike företog en resa till München och att detta besök enligt hans egna uppgifter stod i samband med att han funderade på att skriva en bok om sina upplevelser i Sovjetunionen (jfr 549 B 23.8.55). Vidare talade ju skojaren Frank Olmody Posh på sin tid om en mystisk förbindelse i München - en grekisk-katolsk biskop, som skulle känna till den präst, som i Lemberg berättat om Wallenberg för Posh. Den senare var så angelägen att komma till München att han till och med frågade om beskickningen kunde bekosta resan.

Slutligen kan vara värt att notera, att Manfred själv, efter det att jag förhörde honom om Schöggel, sört för att vi icke förlorat kontakten med honom. I november 1956, då jag hörde honom om Schöggel, var han bosatt i Burgenland. Omkring ett halvår senare - om jag minns rätt - uppsökte han mig emellertid på beskickningen för att meddela, att han öppnat eget advokatkontor i Wien och erbjuda sina tjänster åt beskickningen som juridisk rådgivare. I juli månad innevarande år kom han på nytt till mig för att å en ung läkares vägnar begära upplysningar om överföringen av österrikiska läkare till Sverige. Vid intet av dessa tillfällen visade han någon otillbörlig nyfikenhet om våra efterforskningar, men han har således sett till att vi alltid skulle veta var han kunde nås.